

Theologisch elftal

Moet het Westen wel clusterbommen willen leveren aan Oekraïne?

Is het een goed idee om Oekraïne van clustermunitie te voorzien, zoals de VS nu doen? Of gaat dat te ver? Twee theologen over de morele vragen die deze wapenlevering oproept.

tekst Wilfred van de Poll

Eind vorige week maakten de Verenigde Staten bekend clusterbommen te gaan leveren aan Oekraïne. Dat zijn bommen die veel onschuldige slachtoffers veroorzaken en daarom controversieel zijn. Nederland heeft (met als 122 andere landen) een VN-verdrag onderschreven dat het produceren en gebruiken van clusterbommen verbodt. De VS, Rusland en Oekraïne niet. Doet Amerika er goed aan de Oekraïners van deze wapens te voorzien, in hun strijd tegen een vijand die nu eenmaal niet ontzield is? Of wordt hier een grens overschreden? "Dit moeten we niet doen", zegt Erik Borgman, hoogleraar publieke theologie aan Tilburg University. "Dit is een escalerende vorm van oorlog voeren. Clusterbommen zijn ongericht. Over een enorm oppervlakte laat zo'n bom een regen van kleine bommen vallen, zonder aanzien des persoons. Eigenlijk mag je met dit soort munitie afscheid van het principe dat alleen betrokkenen getroffen mogen worden, en daarmee van het hele idee van een 'rechtvaardige oorlog'."

"Dat idee heeft oude, theologische papieren, en gaat terug op Augustinus en Thomas van Aquino. Zij vonden oorlog voeren soms legitiem, mits aan bepaalde voorwaar-

den is voldaan. Een daarvan is 'proportionaliteit'. De oorlog moet als doel hebben om vrede te bewerkstelligen, en het middel dat je inzet moet in verhouding staan tot dat doel. Die proportionaliteit laat je met wapens als clustermunitie los. Je volgt de logica van de machinerie van de oorlog.

"Vanuit het Westen zijn we geen directe partij in dit conflict. We moeten ons niet een-op-een identificeren met het standpunt en de wensen van Oekraïne. Onze taak is een rem te zetten op de geweldsescalatie, eropuit zijn verbinding te leggen tussen de vechtende partijen. Hiermee gooien we olie op het vuur.

"Ik vind sowieso dat het Westen te eenzijdig gefocust is op het leveren van wapens. De pous probeert als een van de weinigen ook iets anders. Hij krijgt stevast enorme kritiek, maar ik denk dat het heel goed is dat hij probeert een brug te slaan. Ook in Rusland wonen mensen, niet alleen maar vijanden. Ook in Rusland zijn er verschillen, is er weerstand – sterker nog, misschien moet de doorbraak juist daarvan komen. In deze bondgenoten investeren we nauwelijks."

Sanneke Brouwers, aalmoezenier bij defensie en promovendus aan de faculteit katholieke theologie van Tilburg University, is het met Borgman eens. "Alles in mij zegt: dit gaat echt de verkeerde kant op. Ik zie niet in hoe clusterbommen de strijd nu gaan beslechten. Welk strategisch doel dienen ze? Clustermunitie vind ik een hele dikke ondergrens. Die gaat vooral heel veel burgers raken.

"Dat je het excessieve geweld van de tegenstander overneemt, zou je kunnen rechtvaardigen met het principe van oog om oog, tand om tand. Dat vergeldingsprincipe van 'oog om oog' komt uit de Thora, de oudtestamentische wet, en wordt in de theologie ook wel de *lex talionis* genoemd. Exegeeten wijzen erop dat deze bepaling in het Oude Testament, anders dan te doorgang wordt opgevat, bedoeld was om geweld te beperken: je mag je vijand niet meer aandoen dan hij jou aandoet. Het doel is dus: de escaleren, niet terechtkomen in een eindeloze spiraal van wraak en vergelding.

"In het Nieuwe Testament voegt Jezus daaraan toe dat je de andere wang moet aanbieden – dat je de logica van het geweld moet doorbreken. Nu bepleit ik zeker geen pacifis-

Een man fietst langs een plek in Lyman in de regio Donetsk in Oekraïne waar kort daarvoor een vrouw om het leven is gekomen door een clusterbom. Onduidelijk is welk land die heeft gebruikt. FOTO AFP

me, en jezelf verdedigen als je aangevallen wordt, ook met wapens, vind ik gerechtvaardigd. Ik sta er ook achter dat we Oekraïne daarin helpen. Maar het doel moet wel te allen tijde blijven: zo min mogelijk escalatie."

Gesprek en onderhandeling

"Ik heb veel respect voor de burgers en militairen in Oekraïne die hun land verdedigen", vervolgt Brouwers. "Maar ik denk dat steeds meer en steeds gruwelijker wapens leveren aan het land uiteindelijk geen uitweg biedt. Gesprek en onderhandeling is de enige manier om eruit te komen. Maar over die kant hoor ik veel te weinig.

"In de theologie zag je de laatste jaren dat de leer van de rechtvaardige oorlog op zijn retour is, en dat het concept 'rechtvaardige vrede' op-

'Het doel moet te allen tijde blijven: zo min mogelijk escalatie'

Sanneke Brouwers

'Ook in Rusland wonen mensen, niet alleen maar vijanden'

Erik Borgman

Rechtvaardige vrede

In de theologie is de laatste jaren veel discussie geweest over de doctrine van de rechtvaardige oorlog, het idee van de *bellum justum*. Traditioneel wordt in het denken daarover een onderscheid gemaakt tussen het *ius ad bellum*, de legitieme gronden om een oorlog te beginnen, en het *ius in bello*, de legitieme manier om hem te voeren.

De doctrine lijkt wat in diskrediet geraakt. Hij is volgens critici vaak misbruikt om verkeerde oorlogen te legitimeren. Sommige moderne theologen pleiten er daarom voor om deze oude doctrine te vervangen door een doctrine van de rechtvaardige vrede. In dat denken speelt geweldloosheid een prominente rol. Paus Franciscus laat zich door dit denken inspireren. In 2016 organiseerde het Vaticaan de conferentie 'Just peace', waar paus Franciscus de deelnemers meegaf dat hun 'gedachten over het revisiteren van de werktuigen van geweldloosheid, en van actieve geweldloosheid in het bijzonder, een nodige en bruikbare bijdrage' zijn.

Het ultieme doel, schreef hij, moet de afschaffing van oorlog zijn. Al eekende het Tweede Vaticaanse concilie volgens hem het recht van regering om zich te 'verdedigen'. In een rede die hij op 18 maart 2022 hield zei paus Franciscus: "Een oorlog is altijd – altijd! – een nederlaag voor de mensheid, altijd. [...] Een rechtvaardige oorlog bestaat gewoon niet; die bestaat niet!"

kwam. Daar kan ik me in vinden: ik denk dat het werken aan een rechtvaardige vrede het doel moet zijn. Dat gaat niet met een wapenwedloop en een escalatie van geweld."

Borgman: "De gedachte dat oorlog een legitiem middel kan zijn om een doel te bereiken, wordt inderdaad steeds meer in twijfel getrokken. Dat betekent niet dat je ten koste van alles oorlog moet vermijden, vind ik. Dat kan niet. Maar het inzicht is gegroeid dat oorlog op zichzelf een probleem is. Neem al die bommen in de grond die jaren daarna nog schade aanrichten, zoals bij clustermunitie. Dáárop wijzen, daar is de vredesbeweging eigenlijk voor. Maar vanuit die kant blijft het nu erg stil. In ieder geval in Nederland. Net nu we een vredesbeweging erg nodig hebben, vind ik.

"We hebben als Nederland en an-

dere Europese landen dat verdrag tegen clustermunitie ondertekend. Dan kunnen we het niet zomaar over onze kant laten gaan als onze bondgenoot Amerika die bommen wel levert. Wij hadden toch goede redenen om dat verdrag te ondertekenen? Neem je je eigen positie nog wel serieus als je niet protesteert? Of het zal helpen? Je moet bondgenoten op hun verantwoordelijkheid aanspreken. Als je niks doet, heb je sowieso geen invloed."

"Het gaat er vooral om dat we bij onze eigen positie blijven. Dat is ook voor onszelf belangrijk. We hebben partij gekozen in dit conflict omdat het recht geschonden werd. Dan moet je ook zorgen dat dat recht gerespecteerd blijft. Door deze munitie te leveren laat je los wat je zegt te verdedigen."

Brouwers: "Ik vind ook dat Ne-

derland zich meer moet uitspreken. En niet alleen politiek, maar ook burgers. Waar is de verantwoordiging over deze clusterbommen? In Nederland voelt die oorlog in Oekraïne ver weg. We zijn in onze bubbel aan het navelstaren op onze eigen problemen en laten dit soort wapenleveringen maar zo'n beetje aan ons voorbijgaan.

"We moeten een grondiger debat voeren over deze oorlog. Wat streven we als Westen na, en hoe komen we daar? Zoals het er nu naar uitziet, kan de oorlog nog lang duren – er gloort geen perspectief, ook niet met dat dappere lente-offensief van de Oekraïners. Het is een ongeloflijk lastig parket. We moeten Oekraïne niet in de steek laten, maar ons tegelijk wel afgraven. Hoe lang blijven we die oorlog voeden met wapens?"